

Perkūno aikštės ažuolas

Su Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatu archeologu dr. VYKINTU VAITKEVIČIUMI kalbasi Juozas Šorys

– Sveikinu – šiemet kaip reta vienbalsiai buvai išrinktas Valstybinės J. Basanavičiaus premijos laureatu. Tikrai tos garbės esi vertas! Iš kokio kelmo toks smarkuolis buvai išspirtas?

– Esu kaunietis. Tėvai gimė karo metais, jų likimai klostėsi sudėtingai. Laimė, trėmimų išvengta. Mama nestojo į komjaunimą, nėjo į kolchozą, negavo rekomendacijų, būtinų studijuoti aukštojoje mokykloje. Tėtis – vienas iš daugelio to meto inžinierių, nors iš tikrųjų turėjo kur kas įdomesnių pomėgių. Tik Atgimimo metais iširus konstravimo biurui atsidavė fotografijos istorijos studijoms ir dvidešimt metų dėstė Vytauto Didžiojo universitete, Menų fakultete. Mums jau viskas paprasčiau – patyrėm kur kas mažiau neįveikiamų kliūčių. Beje, tėvai susipažino kartu su draugais keliaudami po Lietuvą.

– O ankstesnės kartos?

– Mamos ir tėčio proseneliai veikiausiai buvo pažįstami, nes kurį laiką gyveno viename kaime. Tai Kauno regionas: mama nuo Prienų, tėtis nuo Veiverių, bet jų seneliai kilę iš Pakuonio. Mano protėviai buvo eigučiai, siuvėjai, žemdirbiai – platus profesijų spektras. Kai kurie buvo išvykę uždarbiauti už Atlanto ir sugrįžo. Išliko senelių iš Pažerų kaimo nuotrauka: močiutė Anelė (mergautinė pavardė Kriščiūnaitė) su tautiniais rūbais, o senelis Bronius – su Šaulių sąjungos uniforma rugių lauke. Tai XX a. ketvirtojo dešimtmečio pabaiga. Jie vadintini idealia prieškario šeima – patriotiškai nusiteikę ir vaikus ugdantys panašia dvasia. Tai rodo ir jų sūnų vardai – Algimantas, Alvydas, Narimantas.

– Ir turbūt to proceso tęsinys esi tu pats, nes gavai žemaičių kunigaikščio Vykinto vardą?

– Taip, jį ir parinko Pažerų senelis.

– Tai jis domėjosi istorija?

– Tai buvo išsilavinęs vidutinio ūkio savininkas, prenumeravęs spaudą, dalyvavęs Šaulių sąjungos veikloje. Antrojo pasaulinio karo išvakarėse savo sodyboje jis jau buvo spėjęs pastatyti erdvą namą su mansarda, modernų tvartą. Jo sesuo, mano tėvelio teta Antanina Vaitkevičaitė buvo ištekėjusi už diplomato, vėliau prisiekusio vertėjo ir kolekcininko Vlado Dzimadavičiaus-Daumanto. Likimas lėmė, kad 1944 m. V. Daumantas pasitraukė iš Lietuvos, o jo meno vertybių rinkinys ir biblioteka liko Kaune, K. Donelaičio gatvės bute. Tėtis ten ir užaugo. Biblioteka, jos likimas – didžioji mūsų šeimos legenda. Mudu su sese taip pat kasdien matėme nuostabiai įrištų knygų ir žurnalų lentynas. Nesuprasdami užsienio kalbų, spoksodavome į paveikslėlius.

Šią vasarą besišnekant su tėčiu ėmė aiškėti, kad prie gimtųjų namų esanti Perkūno aikštė, Kauno Ažuolyno dalis (ji man visada labai patiko), turi savo legendą! Prieš keletą metų trumpam užsukusi latvių profesorė Janina Kursytė atkreipė dėmesį, kad Perkūno aikštėje auga ažuolas su pritivintinta prie jo krepšinio lenta. Na, pasijuokėm ir tiek. O dabar žinau, kad viena iš miesto legendų pasakoja ten buvus senovės lietuvių šventovę...

– Iš kokių šaltinių kilo tavo tautinė savimonė? Ar veikė laikinosios sostinės atmintis, prarastos valstybės aidai?

– Namuose buvo laisvos Lietuvos relikvijų, bet, suprantama, jos buvo rūpestingai paslėptos. Atgimimui prasidėjus tėtis parodė Antano Šapokos „Lietuvos istoriją“, žinoma, ir trispalvę, Vytį. Atrodo, kad mano sąmoningumas pirmiausiai kilo kažkur Žemaitijoje, kalvose, miškuose, paupiuose. Ten praleidome daug dienų, keliaudami su kitais jaunųjų keliautojų, žygeivių būrelio nariais. Kartu su mokykla jaunystėje tai buvo pats svarbiausias užsiėmimas. Būreliui vadovavo dabar Vytauto Didžiojo universitete dirbantis istorikas doc. Vytenis Almonaitis ir jo žmona Junona, psichologė, docentė, dabar dirbanti Kauno technologijos universitete. Buvo susidaręs gražus draugų būrys. Kartu keliaudavome visais metų laikais, naudodami tam įvairias priemones. Tai buvo puikių patyrimų metas, nors gal dar menkai suvokėme, ką mums kelionės duoda.

– Žygeivystę jungėte su kraštotyra?

– Tikrai taip. Tai buvo tikras ir gražus auklėjimas tautinė dvasia, nors iki Atgimimo dar buvo likę keleri metai. Jo sulaukę keliauome su dar didesniu įkvėpimu. Lankėme saulokas, ieškojome nežinomų paminklų, mokėmės bendrauti su senaisiais vietiniais gyventojais, išklausti vietų vardų ir padavimų.

– O atvykęs mokytis į Vilniaus universitetą patekai į vieno iš žygeivių vadų Tado Šidiškio nagus?

– Su Tadu neteko daug keliauti. Į Vilnių atvažiavau svajodamas apie archeologiją. Netrukus pradėjau dirbti Kultūros paveldo inspekcijoje, tad laiko atkurti VU Istorijos fa-

kulteto žygeivių sekciją ar dalyvauti universiteto žygeivių veikloje beveik nebuvo.

– Kaip mezgėsi pirmasis išpūdingos apimties ir daug kam netikėtos tematikos sąvadas „Senosios Žemaitijos šventvietės“?

– Be abejo, šventvietės – centrinė mano tyrinėjimų tema. Kartais, kai atrodo, kad nutolsti nuo jų, iš tiesų esi nepaprastai arti... 1990 m. Daugų apylinkėse vyko viena iš išimintinių kraštotyros ekspedicijų, surengtų Vytenio ir Junonos iniciatyva. Rinkdami etnokultūros duomenis, išgirdome padavimą apie iki tol nežinomą Pocolonių alkakalnį, vadinamą Šventpetriu. Tai buvo labai svarbu vėliau plėtojant panašią veiklą.

Vykinto Vaitkevičiaus seneliai Anelė ir Bronius Vaitkevičiai Pažerų k. (Kauno r.). Apie 1938. Nuotrauka iš šeimos albumo

Na, o „Senosios Žemaitijos šventvietės“ buvo tarsi dalis bendraminčių projekto, kuris iki šiol nėra aprašytas. Prisimenu jo pradžią T. Šidiškio namuose. Buvo šeimnininkas, aš, šiaulietis Darius Ramančionis, rokiškėnas Gytis Gruzdas, galbūt dar Rolandas Tučas. Sutarėme, kad reikia fiksuoti ir aprašyti visas senąsias šventvietes. Patirties turėta nedaug, bet užsidedimo pakako. Tada jau buvau surinkęs daug duomenų iš Prienų, Trakų, ypač iš Stakliškių ir Aukštadvario apylinkių. Tai buvo lauko tyrimai, kuriuos dariau dažniausiai vienas, beje, ir etapas, kai norėjosi vienatvės, ieškoti ir rasti. Galbūt kiti panašaus amžiaus jaunuoliai keliauja į tolimas šalis autostopu, raudonai dažosi plaukus. Man atrodė, kad svarbu keliauti ir ieškoti šventviečių. Vietovėse, apie kurias pasakoju, jų buvo galima rasti kasdien – ta sritis buvo beveik netyrinėta. Keliavau pėsčiomis, dviračiu, žiemą – slidėmis; kartais dieną, kartais kelias. Bendravau su senais žmonėmis, tekdavo nakvoti pas svetingus šeimnininkus nežinomose vietose, žodžiu, savaip išbandžiau save.

– Kaip suvokei šventvietes tada ir dabar?

– Žinoma, šventviečių samprata kito. Dėl pamatinio suvokimo teko ir kovoti, tai kainavo daug nervų. Nesinori nė prisiminti. Galbūt dabar sunku patikėti, bet apie 1994–1995 m. reikėjo padėti daug pastangų, kad kultūros ir mokslo erdvėje atsirastų senosios šventvietės – daugeliui tuo metu nežinomas arba nesuprastas objektas. Tarp svarbiausių sąjungininkų buvo habil. dr. Vytautas Urbanavičius ir doc. Valdemaras Šimėnas. Dalis svyravo, o kiti mokslininkai ir pavidosaugininkai atkakliai tvirtino, kad archeologinių radinių ten neaptinkama, jokių tvirtinų savybių, išskyrus pavadinimą ir padavimus, šventvietės neturi. Nuostabiau, kad tai tiesa! Net ir dabar vis pabrėžiu, kad šventviečių vardai ir padavimai yra brangiausias, neįkainojamas tautos turtas. Niekas negali paneigti fakto, kad už vardų ir padavimų slypi konkrečios geografinės ir kultūrinės vietos, kurioms reikia mūsų dėmesio ir kurias turime deramai saugoti.

Šiuolaikinė šventviečių samprata – sudėtinga, vis besiplečianti. Dabar kartais vienareikšmiškai sunku nusakyti, ar tai kulto, ar sakralinės ir neliečiamos vietos, kurių lankymas buvo ribojamas. 2006 m. išleistame „Rytų Aukštaitijos šventviečių“ sąvade (jis kur kas geresnės kokybės) atsižvelgta į tai, kad egzistuoja mitologinės vietos, kurias sunku atskirti nuo senųjų šventviečių. Tačiau jos taip pat svarbios, taip pat matomos. Nėgana to, tarp jų dažnai buvo kuriamos senosios gyvenvietės.

Dažniausiai nieko konkrečiau negalime pasakyti apie šventviečių chronologiją, kada jos įsteigtos ir kada nutrūko jų naudojimas. Retais atvejais galima pasakyti datą, kada šventvietė sunyko ar buvo sunaikinta, kada ten nustota garbinti senuosius dievus ar reikšti pagarbą protėviams. Kalbėti apie šventviečių steigimą sunku. Jeigu žinome sakmių

apie velnius ir raganas, tai dar nereiškia, kad jos nerimtos ir išgalvotos. Dažniausiai yra kitų, senesnių motyvų, bet juos reikia rankioti tarsi kokius išbarstytus grūdus. Niekuomet nepaliko noras pažinti, dirbti su kuo didesniu duomenų masyvu.

Dera taip pat paminėti šventvietes, kuriose greta senosios religijos relikvų yra ir krikščionybės ženklų. Ypač Žemaitijoje sunku atskirti, kas yra kas. Ten akivaizdi baltų religijos ir krikščionybės sąveika. Ten prasideda kultūros archeologija...

– Pagal archajiškąją pasaulėžiūrą nešventos aplinkos beveik ir nebuvo, nors buvo skirtingi šventumo lygiai... Juk daubų, slėnių, miškelių, vandens telkinių, kalnų ir kt. šventumas skyrėsi nuo kulto vietų ar aukurų?

– Šventviečių samprata kristalizuoja, palengva plečiasi, nors tai ilgas ir sudėtingas procesas. Per šiuos ir praėjusius metus atlikau (o galbūt tik įpusėjau?) šventomis laikomų žemaičių pušų tyrimą. Jį pradėjau neturėdamas aiškesnio įsivaizdavimo, kokios šio reiškinio priežastys, kas tai yra. Ir dabar matau, kad, kaip pats sakai, yra pušys, kurios šventesnės už kitas. Išryškėjo objektyvūs kriterijai, kaip miške atskirti menamas šventas pušis. Vietiniai žmonės Vieksnių apylinkėse pasakojo: einame pro tą pušį ir matome, kad vieną dieną ji taps šventa. Ta diena bus tada, kai kažkas pirmasis jau bus supratęs, kad tai yra ta pušis, prie kurios gali melstis Dievui ir ten atlikti apžadą. Nuo tos akimirkos pasikeis medžio statusas.

Praėjusiais metais įsitikinau, kad lygiai taip pat egzistuoja šventų upelių ir šaltinių kriterijai. Nors daugelis iš jų pamiršti, nebežinomi ir dažniausiai nėra ko apie juos paklausti. Atrodo, kad vieni svarbiausių požymių yra šie: šaltinis nuolat „verda“, yra gyvas ir žiemą neužšąla. Tai labai svarbu. Mūsų kultūroje taip pat svarbi upelių ir šaltinių tekėjimo kryptis. Jeigu jie teka į rytus, jau kažko lauk... Pranešimo forma tai jau suformulavau užsienio kolegoms kasmetinėje šventviečių tyrimams skirtoje konferencijoje. Neseniai sugrįžau nuo Girgždūtės. Akimirksniu ten supratau, kad Kražantės ištakos vakaruose, o vanduo teka į rytus. Daugiau gali nežinoti nieko (nors, žinoma, norisi), bet akivaizdu, kad minėtas atpažinimo kriterijus veikia ir yra objektyvus. Jis Kražantę įrašo į ten esančios šventvietės kompleksą. Tokie tad ieškojimai ir atradimai.

Praėjusiais metais buvau pakviestas perskaityti pranešimą apie Mikytų Alkos kalną Žemaitijos nacionaliniame parke ant Skuodo ir Plungės rajonų ribos. Yra tokius tyrimus remianti tarptautinė iniciatyva. Pirmasis išpūdis – ką galima apie alkakalnį pasakoti 20 minučių? Nekasinėta, netyrinėta. Nors visi žinome, kad vieta įdomi ir paslaptinga... Tai buvo išbandymas. Nuvažiavau, ant Alkos kalno praleidau kelias valandas ir supratau, kad apie jį galiu kalbėti nebe minutes, o valandas! Labai įdomus, nepaprastai iliustratyvus ir išraiškingas, chrestomatinis pavyzdys, atspindintis senovės lietuvių pasaulėžiūrą. Velnio akmuo, Maldų šulinys, ten link vedantys takai, ryšiai su dabartine ir senąja gyvenvieta. Kol kas nedirbtu sakyti, kad apie Mikytų Alkos kalną galėčiau parašyti knygą, bet informacijos surinkta (ir suprasta) daug. Beje, Mikytuose – ir mano šventviečių tyrinėjimų pradžia. Pirmą kartą ten atsidūriau būdamas moksleivis, miegojau daržinėje ant šieno, užrašiau padavimų ir tai tada man labai daug reikė. Ir anuomet sakiau, ir dabar sakau, kad stengiuosi dirbti ten, kur trūksta rankų, arba ten, kur jų visai nėra. Galbūt mano platūs interesai iš šalies atrodė keisti, bet viskas turi paaiškinimus, viskas yra tarpusavyje glaudžiai susiję.

– Tavo tyrinėjimai iš pradžių buvo labiau antžeminiai nei tik žeminiai? Vėliau leidaisi tirti ir požemius? Kiek tuo praplėtei tradicines, iki tol vyravusias mokslines pažiūras?

– Tai tiesa, visuomet buvau aistringas žvalgymų dalyvis ir organizatorius. Žmonių rastų radinių paieška, ariamų dirvų paviršiuje aptinkamų radinių fiksavimas ir tyrimas pasiteisina su kaupu. Darbai paprastai taip klostosi, kad per metus dalyvauju vienoje ar dviejose archeologinėse ekspedicijose.

Kai su šeima išsikėlėme gyventi už Vilniaus, į Pašulniškės, jau pirmąjį pavasarį ten pamačiau elektrikų buldozerio suardytus Pakalnių pilkapius. Pradėjau jų tyrimus. Turiu pabrėžti, kad archeologiniai tyrinėjimai (kasinėjimai) yra didelė atsakomybė. Jeigu galima nekasti, jeigu tyrimų būtinybė nedidelė, geriau to nedaryti. Tai ne vien romantika. Dažniausiai tai sunkus fizinis darbas, išbandymas, daug pastangų ir lėšų reikalaujanti veikla. Tyrinėjant paminklas sunaikinamas.

mo scenas, simbolizuojančias esminius lūžius, padariusius įtakos Anderso apsisprendimui. Ką tik išlėkęs iš vakarėlio, kuriame apšvarino svečių rankines, vaikinai važiuoja taksi ir apgirtusiomis akimis stebi pralekiančius miesto vaizdus. Jis nedvejoja ką tik apsisprendęs padaryti didžiausią klaidą gyvenime; neapgailestauja, nebijo, tik atrodo sutrikęs ir pats stebisi tuo, ką daro. Taip pat scena bare, kai girtas Andersas sugėdijamas buvusios merginos draugo. Apšauktas dėl savo bejėgiškumo, teisinamo priklausomybe nuo svaigalų, pagrindinis herojus tarsi praranda galimybę prisiimti aukos vaidmenį, galimybę pasiguosti dėl savo problemų. Supratęs savo beviltiškumą, jis atrodo kaip pralaimėjęs ne kitiems, o pačiam sau. Anderso būsenas filme atskleidžia skambučiai buvusiai draugei Iselin. Tris nesėkmingus bandymus susisiekti su mergina, kurios net nemylėjo, būtų galima laikyti vieninteliu, nors ir netiesioginiu, pagalbos šauksmu. Uždaras ir tylus rehabilitacijos centre, abejingas, sugrįžęs į kasdienį gyvenimą, Andersas ryžtasi iš pirmo žvilgsnio nežymiam, tačiau daug pastangų reikalaujančiam judesiui. Nors filme apie veikėjo ketinimą nusižudyti

beveik nekalbama, jis aiškiai jaučiamas iš psichologinių būsenų, kūno kalbos, taip pat ir skambučių Iselin – pirmą kartą, norėdamas pakalbėti „apie šį tą svarbaus“, Andersas tarsi svarsto galimybę užbaigti gyvenimą; antruoju skambučiu sugniuždytas ir girtas jau be užuolankų kreipiasi pagalbos, tarsi ieškodamas, kas galėtų jį sulaukyti. Paskutinis

skambutis – kaip atsiveikimas. Galima sakyti, režisierius, apsieidamas be tiesmukų paaiškinimų, tiksliomis, subtiliomis užuominomis segmentuoja siužeto eigą.

Prieš susileisdamas mirtiną dozę, Andersas lyg atsitiktinai pastebi pianiną ir sugroja paskutinę melodiją. Ši scena banaloka, tarsi *mirštančios gulbės* šokio motyvas, be reikalo ir išėstai sentimentalizuojantis filmo pabaigą. Paskutiniai kadrai – rugpjūčio 31-oji, bundančio miesto vaizdai, vietos, kuriose Andersas kažkada lankėsi, – tokios pačios kaip ir vakar, galbūt įstingdančios vieno narkomano mirties nereikšmingumą; juk gyvenimas eina toliau. Galima ginčytis – norėta kalbėti apie nesėkmingą narkomano integraciją, neįveikiamą priklausomybę ar apie geliantį beprasmybės pojūtį, kai grįžimas į „gyvenimą“ po pertraukos tampa galimybe pamatyti jį iš šalies, iš jau nebegyvenančio stebėtojo pozicijos.

RŪTA JAKUTYTĖ

Kadrai iš filmo „Oslas, rugpjūčio 31-oji“

Perkūno aikštės ažuolas

Atkelta iš p. 3

– *Kaip nusakytum mūsų platumų „miško žmonių“, gerbusių šventuosius miškus ir giraites, dvasinį ryšį su aukščiausio valstybės rango pareigūnų ir dvasininkų šventvietėmis?*

– Šašajų buvo. Miškai yra seniausia ir išpūdingiausia šventviečių forma. Antai Žiemgala, kur bene anksčiausiai buvo iškirsti miškai, labiausiai stokoja tokios rūšies šventviečių. Neliko, kas saugo miškų šventumą, išbrovė vartotojai. Pavasarį Mindaugas Brazauskas gynė disertaciją, kurioje, be kita ko, buvo kalbama apie tai, kad Žemaitijoje jau XVI a. beveik nebuvo likę ažuolų. Tokie patys vaizdai piešiami Zigmanto Kiaupos parašytoje Kauno miesto istorijoje, kalbant apie pakaunės miškus XVI–XVII a. Ta mediena buvo prekiaujama ir vidaus, ir užsienio rinkose. Galbūt ir Amerika buvo atrasta laivais, pastatytais iš lietuviško medžio. Liūdna istorija, kaip netekome pasididžiavimą kelusių šventų miškų ir giraičių. Pavyzdžiui, Trakuose seniai nebėra vienos svarbiausių šventviečių – Šventų liepų giraitės šiauriniame Galvės ežero krante. Nė ženklų... Sakome – Gojus prie Kernavės, o kai pasižiūri, kaip jis iškirstas atrodo... Daugelis šventųjų miškų buvo iškirsti, beliko tie, kurie buvo sunkiai prieinami, arba tie, kur prie švento medžio buvo pritvirtinta kopltylė. Seniau taip su miško pirkliais buvo kovojama.

Važiavau pro Kražių Medžiokalnį. Matyti, kad Medžiokalnio ažuolai buvo iškirsti vienu metu, tikriausiai juos Pirmojo pasaulinio karo metais iškirsto vokiečiai, nes visi dabar augantys medžiai yra vienodo amžiaus. Taigi, ar svetimas, ar savas – ateina, iškerta. Gerai, kad dėl to Medžiokalnio šventumas pernelyg nesumenko. Jis išlieka vardyne, padavimuose, aplinkoje.

Ilgai abejota, ar kas ką nors ypatingo galėtų pasakyti apie Dūkštų ažuolyną prie Vilniaus, bet šviesaus atminimo Ida Stankevičiūtė sugebėjo prakalbinti vietinius žmones ir parodė, kad tame ažuolyne yra ypatingų, šventų vietų ir kad dvasios niekur nepapuolė. Tik miško lankytojų intencijos ir jų požiūris kitokie. Dabar tai mėgstama poilsio vieta.

– *Keliavai, rinkai medžiagą ir vienas, ir būreliais, miegojai ant šieno, trobose, palapinėse, bet laikai pasikeitė. Taip pat pasikeitė šeimninė padėtis, draugai ir ekspedicijų pašnekovai; kaip ir kodėl?*

– Lengviausia vertinti iš dabarties pozicijų. Supratau, kad vienas ir esi vienas. Darbas teikia pasitenkinimą, nėra kokia našta. Bet dirbdamas vienas turi tik dvi akis, dvi rankas. Sąjungininkų paieškos prasidėjo ne vakar ir ne užvakar. Visuomet jų ieškojau ir ieškau šiais laikais. Kartu dirbant rezultatai būna geresni. Dabar už galvos griebiamės, kai matome, kad 1970 m. ekspedicijoje į Gervėčius dalyvavo 150 žmonių. Manau, kad protingiausia burti 15–20 tyrinėtojų būrį, nes toks gali daug nuveikti.

– *1995 m. nuotraukoje, darytoje Alsėdžiuose, matyti dešimt jaunų ekspedicijos dalyvių...*

– Tada keletą metų iš eilės per žiemos atostogas dirbome Žemaitijoje: Stirbaičiuose, Barstyčiuose, Šarnelėje, Alsėdžiuose. Vėliau žvilgsnis nukrypo į Vilniaus kraštą. Matėme, kad ten ypač ryškūs senosios kultūros pėdsakai. Visam gyvenimui atmintyje liko 1996 m. ekspedicija į Dieveniškės.

– *Turbūt svarbiausia buvo sutikti pateikėjai ir jų autentiška patirtis?*

– Be abejo, tie susitikimai neužmirštami, ypač kai abi pusės gerai viena kitą supranta. Daugeliu atvejų buvo junta mi ir vertybiniai atitikmenys. Gautos žinios buvo nepaprastai paveikios, visa, kas buvo kalbama, skambėjo labai įtaigiai. Tai nebuvo paprasti susitikimai, kuriuos po kelių dienų pamirštum. Su kai kuriais pateikėjais susirašinėjome, pas juos sugrįždavome.

– *Tiesiog susidraugavote?*

– Taip, nors niekada nesiveržėme pas juos apsigyventi ar ilgai viešėti. Manau, kad veikė ir tebeveikia žmogiški ryšiai – etnokultūros duomenų rinkimas nėra vien mechaniškas jų kaupimas. Juk kalbėdavome ir dabar kalbamės apie pojūčius, sapnus, ryšius su išėjusiais, gyvenamą aplinką. Daugelio dalykų taip pat klausiu ir savęs – kodėl taip gyvename, kalbame, rašome.

– *Kaip ilgai pasikeitė ekspedicijų dalyviai ir turimos fiksavimo priemonės?*

– Per praėjusius metus pastebimai keitėmės. Pavyzdžiui, klausimai apie gandrą ar gegutę. Jie puikiai tinka pradėti kalbą, nes visi žino, kaip svarbu pirmą kartą išgirsti gegutę kukuojant ir turėti kišenėje monetę. Bet dabar kalba dažniau krypta ten, kur anksčiau jos nebuvo. Turiu omenyje jausmus, patirtį, asmeninį gyvenimą. Neužtenka fiksuoti tikėjimą apie žebenktį ar prisiminimus apie žalčius prie sodų. Dažniausiai taip pat paklausiam, ką tai reiškia asmeniškai, kodėl svarbu, kad žebenktis gyvena tvarte.

Prieš kelias savaites kaime prie Baisogalos su Daiva (Daiva Vaitkevičiūnė – J. Š.) pirmą kartą ekspedicijų metu pamatėme namuose laikomą žaltį. Sąmoningai įrengtame terariume. Moteris kalbėjo, kad tai seniausia ir pati didžiausia jos svajonė – turėti namuose žaltį. Neužtenka užrašyti daugeliui gerai žinomą sakmę, kad žalčiai ateidavo valgyti kartu su vaikais, kad šie suduodavo šaukštu žalčiams į kaktą ir baigta... Kur kas įdomiau, kodėl konkrečiam žmogui tai svarbu, kodėl moteris išsitraukia tą šaltakruijį gyvūną ir laikydama jį rankose žiūri televizorių. Kodėl tam žalčiui gera jos priglaustam? Klausinėjom tų dalykų, kurių joks kronikininkas nėra užrašinęs, nes jam rūpėjo tik pats faktas, na ir galbūt dar žalčio išorė. Įdomiausia – sugrįžti prie reiškinio ištakų, suprasti prasmę. Šiuo požiūriu paminėtinis ir Daivos semiotikos studijos, kurios maždaug dalele paveikė ir mane.

Neužtenka (ir niekada neužteko!) akmenį ar medį pamatuoti – kur kas svarbiau pamėginti suprasti, kodėl jis toks, kokia ypatingoji jo žymė. Jeigu įmanoma, šventvietę stengiesi aplankyti ir skirtingais metų laikais, ir netgi kitu paros metu. Gali būti, kad patirsi daug naujo.

– *Kurių pusę palaikytum – ar tautosakininkų poziciją, kad svarbu viešinti pateikėjų asmenybes, ar tarp etnologų įsigalinčią nuostatą, kad kalbinti žmonės pagal europinę madą turėtų likti anonimiški?*

– Palaikau tą pusę, kuri aiškiai supranta, kad tautos kultūra negali būti anoniminė – nei tyrinėtojų, nei jiems padedančių, savo žiniomis besidalinančių žmonių pavardės neturėtų būti slepiamos. Pamažu visas mūsų gyvenimo ir mokslo sritis apimančias virusas slėpti galbūt yra pateisinamas asmens duomenų apsaugos požiūriu. Anonimiškumas gali būti suprantamas, kai kalbama apie pašnekovui intymias temas ir ypač – jei ką nors nutylėti prašo pats pašnekovas. Visais kitais atvejais tai negalioja, nes tavimi pasitikima ir tau tai patikima. Neanoniminio požiūrio svarba matyti, kai mūsų ieško

vaikai ir vaikaičiai, kurie nori sužinoti, kas XX a. buvo užrašyta iš jų tėvų ir senelių. Prašo surasti įrašus, padaryti kopijas. Tai būtų kur kas sunkiau padaryti, jeigu būtume anonimai. Jeigu grįžęs į namus nebūčiau siuntęs pateikėjams nuotraukų (taip daugelis darėme!) su savo pavarde, jei nepalikčiau vizitinės kortelės, kaip darau dabar. Taip kuriamos prielaidos perimti ir tai, ką žino pateikėjo artimieji. Matome, kaip Gervėčiuose visi žino ir didžiuojasi tais giminaičiais, kurie yra paminėti arba jų nuotraukos paskelbtos 1970 m. Gervėčių ekspedicijos knygoje. Kas būtų, jei parašytume, kad buvo apklaustas konkretus skaičius respondentų, užrašyta tiek ir tiek kūrinių arba pokalbių? Manau, kad taip netektume vienos iš svarbiausių ekspedicijų prasmų. Bendravimas su žmonėmis, kai jie yra mūsų tyrimų dalis, žvelgiant jų akimis, pirmiausia yra socialinis veiksmas. Neretai atliekame ir psichologų, ir socialinės rūpybos darbuotojų paslaugas, kiek aptvarkome, kartais nuvežame, kur prašomi. Nesame tie tyrėjai, kurie sakė: prašom atsakyti į anketos klausimus, o tada to paties eisiu pas kaimyną. Mano laikas ir patirtis šiame kaime greitai baigsis.

– *Kokios idėjos ir darbai yra užvaldę pastaruosiu metu?*

– Yra keletas tarpusavyje susijusių darbų, iš kurių pirmiausia paminėtina archeologinė ekspedicija; simboliška, kad nuo 2006 m. ji rengiama Bajoruose netoli Elektrėnų. Tie tyrimai apima ne tik archeologinę praeitį, bet ir ankstyvosios mūsų valstybės istorijos lauką. Visa tai iš ekspedicijos dalyvių reikalauja begalinio atidumo ir kruopštumo. Antroji archeologinė iniciatyva, kad ir kaip keista, yra nukreipta į laisvės kovų istoriją, kad ir kokia skaudi ji būtų. Atrodo, kad praeitais metais Daugėliškių miške prie Ariogalos prasidėjusi Lietuvos partizanų Prisikėlimo apygardos štabo bunkerio archeologinė ekspedicija dar nėra pasibaigusi. Tai laikas, kai renkami duomenys ir ruošiamasi naujiems tyrimams.

Trečioji tęstinė ekspedicija vyksta Gervėčių saloje, Baltarusijoje. Išties ji apima didesnę geografinę lauką. Jos idėjinė, gilioji, šiek tiek paslėpta prasmė – tai siekis parodyti, kad lituanistinis arba Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės paveldas Baltarusijoje yra ne vien dvarai, pilys ar sugriauti miestai. Pats svarbiausias paveldas ten yra daugeliu atvejų jau asimiliuoti žmonės, išlaikę lietuviškos kilmės pavardes. Bendrauti su nutautėjusiais tautiečiais yra visai kas kita nei sėsti į autobusą ir lankyti pilis, kurios savaime irgi yra labai brangios. Dar mažai tarp mūsų suprantančių, kad mūsų tautos vertybės yra ir išbarstyti mūsų tautos žmonės. Jų išsaugoti turtai (visų pirma dvasiniai) dažnai yra ypač brangūs ir tirtini. Džiaugiuosi, kad pamažu Gervėčių ekspedicijos, kuriai vadovauja Saulė Matulevičiūnė, dalyvių padaugėjo. Nuo saujelės žmonių, kurie 2007 m. dalyvavo Neris ekspedicijoje, skirtoje grafo Konstantino Tiškevičiaus kelionės Nerimi 150-mečiui paminėti. Kuo daugiau lietuvių kultūros tyrinėtojų paragaus Baltarusijos skonio, tuo brandesni bus atliekami tyrimai.

– *Kuo pasižymi tyrimai Baltarusijoje?*

– Iš esmės tai tarpdalykiniai, kitaip tariant, kompleksiniai kultūros tyrimai. Esu aistringas jų šalininkas ir Lietuvoje. Naudojuosi kiekviena proga, džiaugiuosi ieškojimais ir atradimais. Vienas iš svarbiausių dalykų man yra galėjimas (kartu ir gebėjimas) sutelkti atidų žvilgsnį į visas kultūros paveldo vertybes, jų apskaitą ir apsaugą. Tam tikra dalimi tai mano praėjusių metų kelionių ir darbų prasmė.